

بررسی تطبیقی نقش اسطوره‌ها در سیاست خارجی تورگوت اوزل و شارل دوگل

دکتر میراحمد معصوم‌زاده *

تاریخ دریافت: ۸۹/۲/۱۴

تاریخ تأیید نهایی: ۸۹/۶/۱۹

چکیده

فهم سیاست خارجی به‌مثابه یک کلیت متشکل از جنبه‌های گوناگون، یکی از دغدغه‌های اساسی پژوهش‌گران در رشته روابط بین‌الملل است. یکی از این جنبه‌ها فرهنگ است که محیط داخلی آن را به سیاست‌گزاران تحمیل می‌کند. مقاله حاضر بر آن است تا با یک بررسی تطبیقی میان سیاست خارجی فرانسه در دوره شارل دوگل و سیاست خارجی ترکیه در دوره زمام‌دارای تورگوت اوزل، به چگونگی تأثیر اسطوره‌های قومی و ملی این دو زمینه فرهنگی متفاوت بر جریان سیاست‌گذاری‌ها بپردازد. از این رو، ابتدا تلاش می‌شود تا یک چارچوب مفهومی ساده برای سامان‌بخشی به داده‌ها ارائه شود. آن‌گاه براساس این چارچوب، اسطوره، فرد و سیاست خارجی در کنار یک‌دیگر نشانده می‌شوند تا ارتباط و پیوستگی‌شان آشکار شود. نگارندگان تلاش می‌کنند تا با رهیافتی توصیفی - تحلیلی و با اندک نظری به رهیافت اسطوره‌شناس بزرگ، میرچا الیاده و نظریه بازگشت جاودانه وی، این تأثیر را بررسی کنند.

کلیدواژگان: اسطوره، سیاست خارجی، شارل دوگل، تورگوت اوزل، بازگشت جاودانه.

---

* استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی (m_masoomzade@sbu.ac.ir).

مقدمه

شناخت کلیه جنبه‌های سیاست خارجی همواره از دغدغه‌های بنادین پژوهش‌گران در رشته روابط بین‌الملل بوده است؛ چرا که فهم این پدیده به صورت کامل یک ضرورت به شمار می‌رود. شناخت کامل سیاست خارجی به ما این امکان را می‌دهد که ضمن ارضای تمایل به دانستن - که ویژگی‌های مهم انسان است - بتوانیم در حوزه عمل، کنش متناسب با آن را تشخیص دهیم. پژوهش‌گران همواره در تلاش بوده‌اند تا با در نظر گرفتن سطوح تحلیل، زوایای مختلف منشور سیاست خارجی را بررسی کنند. یکی از سطوح تحلیلی که در این زمینه علاقه‌مندان خاص خود را دارد، سطح تحلیل فردی است. پژوهش حاضر در قالب این سطح تحلیل پی‌ریزی شده است. برهان نگارندگان این است که تاکنون مسائل مبهم اما مهمی چون اسطوره‌ها، در شناخت پدیده سیاست خارجی در نظر گرفته نشده‌اند، و این نی‌توجهی از دقت نظریه‌ها در این عرصه می‌کاهد. نگارندگان می‌خواهند با مطالعه مقایسه‌ای فرانسه عصر دوگل و ترکیه دوران تورگوت اوزل، دریابند که اسطوره‌های قومی هر دو کشور چه تأثیری بر سیاست خارجی آن‌ها گذاشته است. مفروض ما این است که اسطوره‌ها تجلی ناخودآگاه جمعی ملت‌ها هستند که با زبانی غیر از زبان متعارف بیان شده‌اند. بر این اساس، فرضیه پژوهش این است که در هر دو مورد، اسطوره‌های قومی از طریق تأثیر بر این دو رهبر طی فرایند تربیت در خانواده و جامعه، بر فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی آن‌ها مؤثر بوده‌اند. در این جا روی‌کرد نگارندگان توصیفی - تحلیلی با اندک چاشنی اسطوره‌شناختی است. وجه اسطوره‌شناختی آن نیم‌نگاهی است به نظریه بازگشت جاودانه اسطوره‌شناس بزرگ، میرچا الیاده.

اسطوره

به عقیده میرچا الیاده، یکی از علت‌های پذیرش اسطوره در نزد مخاطبان این است که اسطوره معیار معمولی و عادی برای توجیه حقایق مربوط به روزگاران قدیم که اسرارآمیز و مقدس است، فراهم می‌آورد؛ و تبلیغات، نقاشی‌ها و در یک کلام تمدن را نیز از جمله علت‌های دیگر دانست. به دلیل خصلت عملی سیاست از یک طرف و رابطه‌ای که گفتمان با قدرت دارد، بررسی نشانه‌های کلامی و گفتمانی و تأثیر آن‌ها بر کنش‌های متقابل نمادین، واجد اهمیت به‌سزایی است. از جانب دیگر، خود اسطوره نیز

اسطوره‌های هم‌ارز را تولید می‌کند و می‌تواند شخصیت واقعی را تاحدی رنگ اسطوره ببخشد. این امر نتیجه همان فرایندی است که قبلاً ذکر شد؛ یعنی زایش مجدد توت‌م در دنیای جدید، و به تبع آن زایش مجدد اسطوره.

سیاست خارجی و اسطوره

حال اگر سیاست خارجی را بسط عرصه داخلی به عرصه بین‌المللی در نظر بگیریم، طبیعتاً اسطوره به دلیل تأثیری که بر عرصه داخلی دارد، از طریق سیاست خارجی بر نظام بین‌المللی اثر خواهد گذاشت. این تأثیر را می‌توان در دو سطح داخلی و بین‌المللی مشاهده کرد. اسطوره از طریق خودآگاه فردی و جمعی، به کنش سیاست خارجی جهت می‌دهد. فرد تصمیم‌گیر واجد اهمیت به‌سزایی است؛ چرا که از یک سو به دلیل فرایند جامعه‌پذیری، رمزگان‌های اسطوره‌ای در وی درونی شده است، و از سوی دیگر، به دلیل نخبه‌گرا بودن سیاست خارجی، این فرد می‌تواند الگوی نسبتاً مشابهی از گفتمان مسلط جامعه خود تلقی شود که اسطوره را خلق یا به فراخوانی آن اقدام کرده است. بررسی زندگی و نوع جامعه‌پذیری فرد تصمیم‌گیر به ما در فهم این الگو یاری خواهد رساند.

اسطوره بوزکورت

بوزکورت یا گرگ خاکستری، اسطوره‌ای است که در پهنه جغرافیایی گسترده‌ای شیوع دارد، و از شمال چین تا ترکیه، برخی از مردم به آن باور دارند. این اسطوره به نظر عده‌ای زایش قوم ترک را بیان می‌کند، و به نظر عده‌ای دیگر بیانگر بازسازی این قوم پس از زوالی که می‌توانست منجر به نابودی آن شود. بر اساس روایت اول این اسطوره، گرگی خاکستری با شاهزاده خانمی ازدواج می‌کند و قوم ترک پدید می‌آید (فرآذین، ۱۳۸۱، ۷). روایت دوم این است که قوم ترک پس از یک نابودی وسیع در نبرد با دشمنان، همه مردان خود را از دست می‌دهد. تنها پسر باقی‌مانده از قوم، با یک گرگ خاکستری ازدواج می‌کند، و باعث تداوم نسل ترک‌ها می‌شود (رزمی، ۱۳۸۷، ۱). اگر به نظریه میرچالیاده بازگردیم، مشاهده می‌کنیم که تحلیل وی در مورد این اسطوره صادق است. از یک سو، اسطوره می‌کوشد آغاز اشیا را توضیح دهد (روایت اول) و از سوی دیگر، در تلاش است اشیا را به نظم پیشین بازگرداند (روایت دوم).

بوزکورت به دلیل پهنه جغرافیایی وسیعی که اشغال می‌کند، و نیز به دلیل کوشش در تبیین خواست گاه قوم ترک، همواره مورد توجه پان‌ترکیسم بوده است. حتی در عصر پان‌ترکیسم آغازین (دهه ۱۹۳۰ میلادی) معروف‌ترین روزنامه پان‌ترکیست‌ها بوزکورت نام داشت (لاندو، ۱۳۸۶، ص ۱۵۳). رجعت به بوزکورت، رجعت به نیروی حیاتی آغازینی بود تا بتوان از طریق آن اغتشاشات اجتماعی را مهار کرد، و اشیا را به نظم درآورد. ارجاع به بوزکورت واکنشی بود به تجزیه امپراتوری عثمانی که نه تنها افتخار جهان اسلام بلکه افتخار کلیه ترک‌ها در جهان به شمار می‌رفت، و سالیان سال نماد عظمت قوم ترک بود. از دل این جریان، ایدئولوژی کمالیسم ظهور کرد، و ترکیه تازه تاسیس به‌منزله بازمانده امپراتوری عثمانی به سمت سیاست‌های هویتی پان‌ترکیستی سوق یافت. با تثبیت ترکیه در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی، این ایدئولوژی دچار بحران شد (Kieser, 2006, p167). از آن‌جا که ناسیونالیسم ترکی از دل شرایط عینی فروپاشی عثمانی پدید آمده بود، هرگاه گفتمان ناسیونالیستی حاکم، خطری را متوجه کشور تشخیص بدهد، به سمت انقباض قومی می‌رود و رنگ و لعاب پان‌ترکی به خود می‌گیرد. رمزگان بوزکورت، مدلول حفظ نیروی حیاتی قوم ترک از طریق حفظ جغرافیای آن، یعنی کشورهای ترک به ویژه ترکیه را در خود دارد. نظم این جغرافیا، نظم نیروی حیاتی‌ای است که بوزکورت برای قوم ترک به ارمغان آورده است.

اوزل و فراخوانی بوزکورت

حال این سوال مطرح می‌شود که چگونه بوزکورت به‌منزله یک رمزگان فرهنگی، شخصیت اوزل تأثیر گذاشت؟ پاسخ به این پرسش، مستلزم توجه به دو مسأله است. اول این که تورگوت اوزل محصول جامعه‌ای است که پان‌ترکیسم در آن غالب بود. با توجه به این که اوزل در دوره‌ای رشد کرد که پان‌ترکیسم گفتمان مسلط بود، و ساختار اجتماعی و سیاسی ترکیه را بازتعریف کرده بود، این امر حائز اهمیت است. رشد فکری در چنین شرایطی، به درونی‌شدن این رمزگان در وی انجامیده است. دوم آن که اوزل فرزند خانواده‌ای ناسیونالیست و روشن‌فکر بود که جهان‌بینی پان‌ترکی خود را بر شخصیت اوزل غالب کرد. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Turgut-Ozal>).

سیاست‌های بازار آزاد ترکیه در دهه‌های هشتاد و نود میلادی با ظهور روند جدید جهانی‌شدن تقارن یافت. لازم به ذکر است که پدیده جهانی‌شدن در نوع جدید آن

تفاوت بسیار زیادی با جهانی شدن سابق دارد. این روند جدید به گسترش عرصه جولان ملت‌ها یاری می‌رساند و آن‌ها را قادر می‌سازد تا میدانی به ابعاد کره زمین داشته باشند. این فرایند گسترش مرزها نوعی احساس گم‌گشتگی را برای ملت‌ها به ارمغان آورده است. زیرا ملت‌ها خود را در مقابل فضایی گسترده می‌یابند که جای‌گاه هستی‌شناختی‌ای را که سابقاً برای خود قائل بودند، به چالش می‌کشد. این امر به واکنش‌های تدافعی منجر می‌شود، و قوم‌گرایی جدید از دل آن سر بر می‌آورد (کاستلز، ۱۳۸۰، ۱۳۷). ورود ترکیه به فرایند جهانی شدن، جامعه آن را در چنین وضعیتی گرفتار ساخت. پان‌ترکیسم، پیش از این خاصیت ایدئولوژیک عصر آتاتورک را از دست داده بود، و صرفاً جنبه هویتی داشت. سیاست‌هایی که دولت در این بین اتخاذ می‌کرد، دیگر در پان‌ترکیسم ایدئولوژیک ریشه نداشت. پیوستن ترکیه به روند جدید جهانی شدن در اواخر دهه هشتاد میلادی، شاهدی بر این مدعاست. اما با قرار گرفتن ترکیه در دل جهانی شدن و انقباض قومی یادشده که با انقباضات اقوام هم‌سایه ترک‌ها، نظیر کردها و اعراب همراه شده بود، به ایدئولوژیک شدن فرایند مذکور یاری رساند. با توجه به درگیری‌های تاریخی اعراب و اکراد با ترک‌ها، این مسأله مهم به شمار می‌رود. در چنین شرایطی، رمزگان فرهنگی بوزکورت پررنگ‌تر شد، و نه تنها در ترکیه بلکه در بقیه جغرافیای ترک‌نشین نیز نقش‌آفرینی کرد. فروپاشی شوروی و آزادی مناطق ترک‌نشین مانند آذربایجان و ازبکستان، آرزوی دیرینه این زایش را در قالب ایده «ترکستان بزرگ» اوزل مجسم ساخت. اسطوره می‌خواست که اشیا را به نظم پیشین بازگرداند، و کژی‌ها را مرتفع سازد. ایده ترکستان بزرگ بر مبنای سه مرحله پی‌ریزی شد. مرحله اول حفظ ترکیه به منزله سرزمین اصلی و مکان بازپیدایی این رمزگان بود. مرحله دوم بر این اساس طراحی شده بود که یک کشور فدرال تشکیل شود که ترکیه، آذربایجان، آذربایجان ایران و ترکمنستان را شامل شود. مرحله سوم یا ایده نهایی، ترکستان بزرگ بود که از ترکیه تا چین را در بر می‌گرفت (احمدی، ۱۳۸۳، ۱۲). در راستای این استراتژی، اوزل در عرصه بین‌المللی و در مورد مناطق ترک‌نشین، به شرح زیر سیاست‌گذاری کرد:

۱. طرف‌داری از جمهوری‌های ترک‌نشین که پس از فروپاشی شوروی پدید آمده بودند. در این راستا، اوزل در سازمان ملل از درخواست‌های عضویت آذربایجان، ترکمنستان، ازبکستان، قرقیزستان و قزاقستان حمایت کرد. (لانگو، ۱۳۸۶، ۳۲۵)

۲. پروژه «منطقه هم‌کاری اقتصادی دریای سیاه» در واقع بیش‌تر از جانب ترکیه طراحی و اجرا شد. این برنامه که نخست از سوی «شوکرو ال‌ک داغ» سفیر ترکیه در ایالات متحده در اوایل سال ۱۹۹۰ پیشنهاد شد، در پایان همان سال از سوی تورگوت اوزل اعلام گردید. جزئیات این طرح در جلسات مشترک طرف‌های ذی‌نفع در آنکارا، بخارست، صوفیه و مسکو در فاصله دسامبر ۱۹۹۰ و ژوئیه ۱۹۹۱ مورد بررسی قرار گرفت. با فروپاشی اتحاد شوروی، تعداد طرف‌های قرارداد افزایش پیدا کرد، و سرانجام ترکیه، رومانی، بلغارستان، یونان و آلبانی و نیز جمهوری آذربایجان، ارمنستان، گرجستان، مولداوی، روسیه و اوکراین را در بر گرفت. این توافق از میان کشورهای حوزه دریای سیاه فراتر می‌رفت؛ چون بالکان و قفقاز را نیز شامل می‌شد. این توافق، در ۲۵ ژوئن ۱۹۹۲ توسط تمام یازده طرف امضا شد. توافق مذکور، حمایت آن‌ها از ارزش‌های دموکراتیک، حقوق و آزادی‌های اساسی فردی و نیز رونق از طریق آزادی اقتصادی، عدالت اجتماعی و امنیت را اعلام کرد. توافق هم‌چنین آگاهی از موضوعات زیست‌محیطی و اهمیت آن‌ها برای توسعه اقتصادی را در بر داشت؛ گردش بدون مرز مردم و کالاها در نظر گرفته شده، و از این لحاظ، الگوی آن جامعه اقتصادی اروپا شبیه بود، و به جای رقابت با آن، مکمل آن محسوب می‌شد. به گمان ترکیه، این توافق خواستار بهبود روابط همه‌جانبه اقتصادی و سیاسی با کشورهای هم‌سایه از جمله کشورهایی چون یونان و بلغارستان بود که با آن‌ها کشمکش‌های طولانی داشت. اگر یکی از اهداف آن نشان دادن علاقه به گروه‌های ترک‌تبار در خارج بود، این امر تنها جنبه پیرامونی نداشت. به نظر می‌رسد که دولت ترکیه، با آگاهی از هم‌دردی گسترده مردمی با اقلیت‌های ترک در یونان و بلغارستان، تلاش می‌کرد که برای محافظت از آن‌ها به اسلحه متوسل نشود. (همان، ۳۲۴ و ۳۲۵)

۳. در پی فروپاشی شوروی، ترکیه تلاش کرد تا با تسهیل ورود کشورهای تازه‌استقلال‌یافته آسیای مرکزی و قفقاز به اکو، زمینه هم‌گرایی اقتصادی با آن‌ها را فراهم آورد، تا در بلندمدت بتواند به هم‌بستگی سیاسی با آن‌ها دست یابد. از این رو، اوزل در فاصله بین استقلال این جمهوری‌ها تا پایان ریاست جمهوری خود در ۱۹۹۳، با عضویت این کشورها در اکو، زمینه هم‌گرایی اقتصادی با آن‌ها

را فراهم آورد تا در بلندمدت بتواند به هم‌بستگی سیاسی با آن‌ها دست یابد.
(همان، ۳۲۸)

۴. در زمینه ارتباطات، تمامی شش جمهوری مسلمان، به کمک فوری نیازمند بودند. چون اندکی پس از اعلام استقلال آن‌ها، مسکو در ژانویه ۱۹۹۲ تمام ارتباط است تلفنی آن‌ها با جهان خارج را قطع کرد. دفتر پست، تلگراف و تلفن ترکیه که این مسأله را پیش‌بینی می‌کرد، پیش از این «دفتر مرکزی» لازم را در جمهوری آذربایجان تاسیس کرده بود، و برای کمک به سایر جمهوری‌های مسلمان آماده می‌شد و قرار بود برای قزاقستان تکنولوژی ارتباطاتی و پرسنل لازم برای راه‌اندازی آن را تأمین کند. در اوایل دسامبر ۱۹۹۲، ترکیه شبکه‌های خود را با پنج جمهوری آسیای میانه برقرار کرده بود، و نخست برای هر یک از پنج جمهوری یک مجموعه ارتباطاتی با ظرفیت ۲۵۰۰ خط ساخت که از طریق ماهواره به دروازه مبادلات تلفنی ترکیه و سایر جهان متصل می‌کرد. هم‌چنین، ترکیه ۲۵ میلیون دلار به آن‌ها کمک بلاعوض کرد. این بخشی از زیربنای ارتباطاتی مورد نظر ترکیه بود که می‌خواست در تمام شش جمهوری تاسیس کند، و بر تلفن، کامپیوتر و تلویزیون و تشویق شرکت‌های ارتباطاتی خصوصی برای استفاده از اعتبارات بانکی و سرمایه‌گذاری در الکترونیک و ارتباطات تمرکز کند. پروتکل‌های مربوط به ارتباطات میان ترکیه و جمهوری‌های جدید در ژوئیه ۱۹۹۳ امضا شد. چند روزنامه ترکیه در جمهوری‌های مسلمان دفتر باز کردند، اما به نظر می‌رسد که سرویس تلویزیونی ترکیه سریع‌ترین تأثیر را گذاشته است. از آوریل ۱۹۹۲ بیش از پنجاه میلیون نفر در تمام شش جمهوری می‌توانند برنامه‌های تلویزیونی ترک زبان را تماشا کنند. این تلویزیون‌ها به مدت یازده ساعت روزانه و ۱۴ ساعت روزهای شنبه و یکشنبه از آنکارا برنامه پخش می‌کنند. این برنامه‌ها شامل چهار بار اخبار روزانه و نیز برنامه‌های مستند، موسیقی، برنامه‌های کودک و غیره می‌شود. همه این‌ها به زبان ترکی است، و تقریباً یک سوم آن‌ها به زبان ساده‌شده‌ای پخش می‌شود که به آسانی قابل درک است. زیرنویس‌های برنامه‌ها نیز برای تشویق و تسهیل استفاده از الفبای لاتین (در برابر الفبای سیریلیک روسی) در زبان‌های محلی ارائه می‌شود (همان، ۳۳۲-۳۳۳). با توجه به گونه‌های متفاوت زبان ترکی در این منطقه و نیز نفوذ الفبای

سیریلیک به یادگار مانده از عصر شوروی، دولت ترکیه در این زمینه با مشکلاتی مواجه شد.

۵. در مورد کمک‌درسی فرهنگی، دولت ترکیه خود را در وضع شکننده‌ای مشاهده کرد. ترکیه ناچار بود در زمینه تمامی خدمات فرهنگی کاری کند که گمان نرود خواستار نوعی پدرسالاری است یا در پی آن است که فرهنگ خود را به زبان فرهنگ‌های محلی به منطقه تزریق کند. با وجود این، فرهنگ بهترین زمینه مشترک میان ترکیه و جمهوری‌های مسلمان جدید (به استثنای تاجیکستان) بود؛ به نحوی که احساس می‌شود همه طرف‌ها به سوی نوعی پان‌ترکیسم فرهنگی، با درجه‌ای از هم‌کاری متقابل کشیده شده‌اند. در سومین اجلاس وزرای فرهنگ ملت‌های ترک زبان که در ژوئیه ۱۹۹۳ با حضور نمایندگان ترکیه، قزاقستان، جمهوری آذربایجان و ازبکستان برگزار شد، پیشنهاد شد که یک سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی برای جمهوری‌های ترک به نام تورسکو، بر اساس مدل یونسکو، تاسیس شود. اما چنین نهادی هنوز درست نشده است.

۶. در مورد مسأله زبان، قبلاً شرح دادیم که چگونه تلویزیون برای بالا بردن موقعیت ترکیه در بین شش جمهوری مسلمان تلاش می‌کند. در سطح علمی، یک فرهنگ لغت جدید از زبان عمده ترکی برای آسان ساختن ارتباط، در دانشگاه آنکارا در حال تهیه است. جلد نخست آن شامل ۱۲۰۰ صفحه، در سال ۱۹۹۱ توسط وزارت فرهنگ ترکیه با حروف لاتین، طبق ترتیب الفبایی حروف ترکی انتشار یافت که در آن لغت‌های ترکی و معادل آن در زبان آذری، باشکرت، قزاق، قرقیز، ازبک، تاتار، ترکمن، اویغور و روسی چاپ شده است. ترکیه به طور رسمی پیشنهاد کرده بود که در راه گذار از حروف سیریلیک به لاتین، که ظاهراً پنج جمهوری از این میان (به استثنای تاجیکستان) طرف‌دار آن هستند، از طریق فراهم ساختن کتاب‌های درسی رایگان، ماشین‌های تحریر و چاپ و نیز پیشنهاد آموزش ضروری برای استفاده از آن‌ها کمک کند. از این رو، ترکیه در ۱۸ نوامبر ۱۹۹۱ میزگردی را در دانشگاه مرمره برگزار کرد که در آن الفبای مشترکی متشکل از ۳۴ حرف انتخاب شد. (همان، ۳۳۵)

دوگل، استریکس و مجمع خردمندان المپ

سنت اسطوره‌ای فرانسه را با ارجاع به دو سنت هم ارز می‌توان تاویل کرد. فرانسه از یک سو دارای یک پیشینه فرهنگی و قومی متمایز از سایر موارد مشابه در غرب است، و از سوی دیگر، در سنت کلان رومی-ژرمنی و متن فرهنگی آن قرار گرفته است. سنت فرانسوی به معنای اخص کلمه زائیده فرهنگ قومی متمایز آن است، و جنبه‌های مدرن فرهنگ فرانسه در راستای سنت رومی-ژرمنی شکل پذیرفته‌اند. از این رو، تاویل اسطوره فرانسوی نیازمند ارجاع به دو سنت مذکور است. سنت اسطوره قومی فرانسه را می‌توان با اسطوره استریکس تبیین کرد و سنت اساطیری مدرن آن را با رجعت به اسطوره خدایان المپ یا المپ‌نشینان می‌توان تشریح کرد. این دو سنت در مقابل هم قد بر می‌افرازند. سنت قومی نهفته در اسطوره استریکس، انقباض فرهنگی را حاصل می‌آورد، و سنت رومی-ژرمنی مضمور در اسطوره خدایان کوه المپ، نوعی انبساط فرهنگی را به وجود می‌آورد. البته انبساط یادشده جنبه جهان‌مشمول ندارد، و صرفاً روابط فرانسه با سایر خرده‌سنت‌های اسطوره‌ای رومی-ژرمنی، نظیر فرهنگ اساطیری آلمانی و ایتالیایی را در بر می‌گیرد، و در تضاد با اسطوره‌های سلتی که بنیان اساطیری فرهنگ انگلیسی-آمریکایی یا به عبارتی فرهنگ آنگلوساکسون است، قرار می‌گیرد. جالب این که قریب به اتفاق اساطیر اروپای قاره‌ای یا بَری، نوعی خصومت نسبت به اروپای بحری یا بریتانیا از خود نشان می‌دهند.

معروف‌ترین اسطوره قومی در فرانسه، اسطوره استریکس است که دست‌مایه ساخت فیلم‌ها و انیمیشن‌های بسیاری قرار گرفته است. استریکس قهرمانی است که با کمک دوست قدیمی خود ابلیکس می‌کوشد جلوی تجاوزات رومیان به قوم خود، یعنی قوم گل را بگیرد. در این راه، دانای قوم که نماد خرد گلی است، راهنمای ایشان است. اعمال استریکس، همواره در راستای استقلال گل‌ها است. (انیمیشن استریکس و ابلیکس، ۱۹۹۴). این اسطوره شکل تحریف شده قیام تره‌ویرها^۱ و لنگون‌ها^۲ تحت فرمان وندکس^۳ و سیویلی^۴ است که در دهه‌های اول میلادی علیه سلطه روم شورش

---

1. Trevirs
2. Iengons
3. Vendex
4. Civilis

کردند (ریویر، ۱۳۷۸، ۱۲-۱۳). این اسطوره را می‌توان اسطوره بنیادین یا تعریف‌گر نظم اشیا در فرانسه به‌منزله کشور قوم گل (به عبارتی دولت مملت فرانسه) در نظر گرفت.

هم‌ارز این اسطوره، رجوع به اسطوره خدایان المپ‌نشین برای فهم جنبه‌های مدرن فرهنگ فرانسه ضروری است. مدرنیته در فرهنگ رومی و یونانی ریشه دارد، و جریان مدرن، از اواخر قرون وسطی با خوانش سنت یونانی - رومی شروع شد. سنت فرهنگی یونان و روم، متقدم بر فلسفه، اسطوره‌ای بوده است، و مردم آن دوره می‌کوشیده‌اند تا با اسطوره به‌منزله خرد نااندیشیده، روابط خود با جهان اطرافشان را تعریف کنند (استروس، ۱۳۷۶، ۱۱). حتی ظهور فلسفه در این برهه ناشی از این خرد اسطوره‌ای بوده است، و ارجاعات فراوان سنت فلسفی آن به اسطوره‌ها مؤید این امر است. از آن‌جا که دغدغه‌های اسطوره‌ای مردم مغرب زمین در قالب سنت فلسفی و فکری تداوم پیدا کرد، و رمزگان اسطوره‌ای در قالب فلسفه ادامه یافت، فهم تاویلی این اساطیر برای فهم مدرنیته و نتایج آن نظیر دولت - ملت واجب و ضروری است.

اسطوره زئوس - ژوپیتر رومیان - یک رمزگان فرهنگی تاریخ باستان، و اسطوره پایه فرهنگ اروپای قاره‌ای است. کروئوس خدای آسمان‌ها، رئا را به هم‌سری برمی‌گزیند. آنان شروع به بچه‌دار شدن می‌کنند. اما کروئوس می‌ترسد مبادا فرزندانش نیز هم‌چون او که علیه پدرش اورانوس شوریده بود، بر وی بشورند. از این رو، وی هر کدام از بچه‌هایش را که به دنیا می‌آید می‌بلعد و در اعماق شکم غول آسای خویش می‌انباشت. این امر پنج بار پیاپی رخ داد. رئا چون ششمین فرزندش یعنی زئوس را به دنیا آورد، نوزاد را در غاری در جزیره کرت پنهان کرد، و برای فریب دادن کروئوس تخته‌سنگی بزرگ را در پارچه‌ای پیچید، و به‌منزله نوزاد متولد شده به کروئوس داد تا بلعد. کروئوس بی‌خبر از همه چیز آن را بلعد. زئوس هم‌چنان که بزرگ می‌شد، درباره سرنوشت هولناک برادران و خواهرانش چیزهایی می‌آموخت، و در اندیشه چاره بود. سرانجام علیه کروئوس توطئه کرد، و مقدار زیادی داروی تهوع‌آور به کروئوس خورداند. کروئوس بی‌درنگ بچه‌هایش را که بلعیده بود و نیز آن تخته سنگ بزرگ را بالا آورد. زئوس و پنج خواهر و برادرش که اینک بالغ شده بودند، متحد شدند و به نبرد علیه کروئوس پرداختند. اما با گذشت ده سال از شروع نبرد، هیچ‌یک از دوطرف بر دیگری غالب نشد. پس از این ده سال، زئوس و خواهران و برادرانش با راهنمایی

پرومته که نامش به معنای پیش‌اندیش، و نماد خرد مدرن است، سیکل‌وپ‌ها را که نام‌هایشان تندر و برق و صاعقه بود، یعنی نیروهای طبیعت که مدرنیته خواهان به زیر سلطه درآوردن آن‌هاست، از چنگال تارتاروس یا نیستی آزاد نمود، و توانست بر کروئوس غلبه کند. زئوس و خواهران و برادرانش، گروه خدایان المپ‌نشین را تشکیل دادند، و به مرجع خرد و حقیقت جهان تبدیل شدند. (وارنر، ۱۳۸۶، ۱۹-۱۷)

بر اساس نظریه الیاده، هر دو سنت اسطوره‌ای بر آن اند که ضمن تشریح پیدایی جهان، نظم راستین جهان و ترتب حقیقی اشیا را نشان دهند. هر دو سنت بر یگانگی و تفرد خود اصرار می‌ورزند. اسطوره استریکس بر استقلال و یگانگی قوم گل، و اسطوره المپ‌نشینان بر یگانگی راستین جمع خود تأکید دارد. هر مسیری غیر از این بیراهه است، و معیارهای اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی می‌بایست با خطوط تعریف‌شده در این اساطیر منطبق باشند. حال، این اساطیر هم‌ارز، رمزگان‌های فرهنگی جامعه فرانسه و به تبع آن سیاست و سیاست خارجی آن را تعریف می‌کنند. برای بررسی تأثیر این اسطوره‌ها بر شخصیت دوگل به‌منزله سیاست‌گذار، مروری کوتاه بر زندگی و تربیت وی ضروری است.

شارل دوگل، سومین فرزند هنری دوگل استاد ادبیات و فلسفه کالج یسوعی بود. دوگل تحصیلات و مرام خود را در آن‌جا فراگرفت. وی تحت تأثیر پدرش، به مطالعه سنت فکری غرب دست زد، و به ویژه در زمینه تاریخ مطالعات فراوانی انجام داد، و بر اثر همین علاقه به تاریخ، به ارتش پیوست. پدرش از اشراف‌زادگان نورماندی و بورگانندی، و مادرش از طبقه ثروت‌مند صنعتی لیل بود. (<http://en.wikipedia.org/wiki/charles-de-gaul>)

این چنین، دو رمزگان اسطوره‌ای مدرن و سنتی غرب به وی منتقل شد. سنت اسطوره‌ای قوم گل را از پدران اشراف خود، و سنت اسطوره‌ای مدرن را از طبقه جدید صنعتی‌ای که مادرش به آن تعلق داشت، به ارث برده بود. همان‌طور که قبلاً گفتیم، سنت فلسفی غرب بر اسطوره تکیه زده است؛ بر این اساس، می‌توان گفت این سنت اسطوره‌ای از طریق پدر شارل دوگل و کالج یسوعی بر وی تأثیر گذاشت. متقدم بر این امر، تربیت دوگانه و هم‌ارز دوگل، سبب انتقال این رمزگان اساطیری به وی بوده است. دو رمزگان حفظ تفرد قوم گل و پاس‌داشت جمع خردمند المپی را می‌توان در سیاست خارجی دوگل مشاهده کرد. وی کوشید همواره یگانگی فرانسه را به‌منزله یک

دولت منسوب به قوم گل، در عرصه بین‌المللی حفظ کند، و سیاست‌هایی که آشکارا رنگ و بوی فرانسوی داشت وضع نماید. وجه دیگر کار وی این بود که تلاش نمود تا به سایر نژادهای رومی- ژرمنی نزدیک شود. زمینه فهم اسطوره‌ای این ایده دوم، اسطوره رومی- ژرمنی جمع خردمند خدایان المپ است. دوگل در امتداد رمزگان تفرد قوم گل، در سیاست خارجی تصمیماتی گرفت که می‌توان آن‌ها را اجمالاً این گونه تشریح کرد:

۱. خروج از شاخه نظامی ناتو برای این که فرانسه زیر سلطه آمریکا نباشد (Gordon, 1993, 5). در این جا دوگل ناخودآگاه می‌خواست نقش استریکس را در مقابل روم زمان خود را بازی کند؛ چنان که در سیاست گلیستی، آمریکا همواره نقش روم باستان را برای قوم گل ایفا کرده است. البته ناگفته نماند که این مسأله تنها به آمریکا مربوط نمی‌شود، بلکه در هر دوره‌ای فرانسویان به ابرقدرت حاکم چنین نگاهی داشته‌اند.

۲. تلاش برای کسب سلاح‌های اتمی (Ibid, 39) برای حفظ این یگانگی در برابر دو ابرقدرت آمریکا و شوروی؛

۳. به رسمیت شناختن چین کمونیست در شرایطی که دو ابرقدرت روابط خوبی با آن نداشتند (Ibid, 8). مراد دوگل از این کار نشان دادن تصمیم‌گیری خودمختار فرانسه بود.

۴. کاهش ذخایر دلار آمریکا و مبادله دلارهای ذخیره شده با طلای بانک مرکزی آمریکا (Gilda, 2002, 247). این سیاست با حمایت‌گرایی اقتصادی دولت دوگل در عرصه داخلی فرانسه پیوند دارد. وی کوشید با ایجاد یک دیوار اقتصادی به دور فرانسه، از این یکتایی فرانسوی حمایت کند. حتی نام خانوادگی وی در این راستا تاویل پذیر است. اسم De Gaulle از شکل آلمانی De Walle که به معنی دیوار شهرهای قدیمی است گرفته شده است (<http://en.wikipedia.org/wiki/charles-de-gaulle>).

رمزگان اسطوره جمع خردمند المپی را که شاخصه فرهنگی همه اقوام رومی- ژرمنی است، می‌توان در قالب سیاست‌های دوگل ردیابی کرد؛ هر چند تفکیک این دو سنت اساطیری در سیاست خارجی او به طور کامل ناممکن است. سیاست‌های دوگل در این مورد، به شرح زیر اند:

۱. حمایت از ایده پان اروپایی در مقابل انگلستان و آمریکا؛
  ۲. مخالفت با عضویت بریتانیا در جامعه اروپایی (HELEN PARR, 2006, 3)؛
تاویل این مسأله نیازمند درک تفاوت رمزگان فرهنگ رومی - ژرمنی و فرهنگ
سلتی است؛
  ۳. طرح ایده اروپای آزاد از طریق همکاری فرانکو-ژرمنی که باعث تاسیس جامعه
اقتصادی اروپا شد (Briesch, 2003, 3)؛
  ۴. انعقاد پیمان الیزه در سال ۱۹۶۳ با آلمان برای ایجاد روابط فرانکو-ژرمنی؛ در
این پیمان هر دو طرف توافق کردند که ذخایر دلار آمریکا را کاهش
دهند. (Francis J.Gavin, 1999, 15)
- یکی از دلایل کاهش سلطه اقتصادی آمریکا بر اروپا در دهه‌های بعد همین پیمان
بوده است.

با تحلیل محتوای سخن‌رانی‌ها و نوشته‌های دوگل، می‌توان آثار این سنن اساطیری
را مشاهده کرد. وی در کتاب *لبه شمشیر خود* که به تحلیل رهبری سیاسی و نظامی
فرانسه می‌پردازد، ابراز می‌دارد که وظیفه رهبر «نشان دادن روح ملت» به خود ملت و به
جهان است. گفته فوق حکایت از جهان‌بینی قومی وی دارد که رمزگان فرهنگی در آن
مستتر است. حتی عبارت «نشان دادن روح ملت» خود گویای این است که وی سیاست
خارجی را میدان آشکارسازی و جولان نظام هنجاری قوم خود می‌شمرد. سنت
اساطیری رومی-ژرمنی، در سخن‌رانی معروف او که در ۱۳ نوامبر ۱۹۵۹ در
استراسبورگ ایراد شد، متبلور است:

*آری این اروپاست، از آتلانتیک تا اورال. این همه اروپاست که سرنوشت جهان
را رقم خواهد زد.*

قیاس سیاست خارجی دوگل و اوزل

قیاس دو سنت فرانسوی و ترکی، به دلیل تفاوت‌های آن‌ها نمی‌تواند از لحاظ
انتولوژیک چندان صحیح باشد. با وجود این، هر دو دستاویزهایی داشته‌اند که می‌توانند
محل تامل باشند. در یک مقایسه کلی میان این دو سنت سیاست خارجی، می‌توان نتایج
ذیل را استخراج کرد:

۱. سنت اسطوره‌ای اوزل، صرفاً قومی است، و وی می‌خواهد با استناد به اسطوره

بوزکورت به‌منزلهٔ یک اسطورهٔ قومی، بی‌نظمی بین‌المللی را با ابزار سیاست خارجی به نظم کشد، و امور را در مکان هستی‌شناختی آن‌ها بنشانند. اما سنت اساطیری که در بطن سیاست خارجی دوگل قرار دارد، صرفاً قومی نیست و در ذیل یک سنت اسطوره‌ای کلان‌تر، یعنی سنت اسطوره‌ای رومی - ژرمنی واقع شده است.

۲. سیاست خارجی اسطوره‌زدهٔ دوگل، بسیار بیش‌تر از سیاست خارجی اوزل به واقعیات نزدیک است. دوگل واقعیت‌های داخلی و خارجی فرانسه را در نظر گرفته است؛ از یک طرف ملی‌گرایی ریشه‌دار فرانسوی، و از طرف دیگر روند جدید هم‌گرایی اروپایی، و از جهت دیگر واقعیت‌های جنگ سرد. ولی پان‌تورانسیسم اوزل در پی یک‌سان‌سازی فرهنگ‌های مختلفی بود که با فرهنگ داخلی ترکیه بسیار تفاوت داشتند؛ چه از نظر زبانی، چه از نظر قومی، و چه از نظر ایدئولوژیک. توجه به ریشه‌دار بودن ایدئولوژی مارکسیست - لنینیستی در جمهوری‌های تازه‌استقلال‌یافتهٔ قفقاز و آسیای مرکزی، در این بین از اهمیت والایی برخوردار است.

۳. ایده‌های دوگل، از واقعیت بیرونی سرچشمه می‌گرفتند. در حالی که مفهوم ترکستان بزرگ اوزل یک تحریف جغرافیایی عمدی بود که در تحریفات جهانگرد و شرق‌شناس مجارستانی، آرمنیوس وامبری ریشه داشت. برخی پژوهش‌گران به تحریف این مفهوم جغرافیایی به طور کامل پرداخته‌اند که در این جا بدان نمی‌پردازیم. نتیجهٔ این امر تکیهٔ ایدئولوژی سیاست خارجی بر تصوراتی نه چندان منطبق بر واقعیت بود.

۴. درست است که سیاست خارجی دوگل حاصل یک ایدئولوژی بود، اما ایدئولوژیک صرف نبود. ولی سیاست خارجی اوزل یک‌سره ایدئولوژیک بود، و به همین برای به تضاد و اختلاف ریشه‌ای ترکیه با کشورهای ایران، روسیه و سوریه انجامید.

۵. عقلایی بودن نسبی استراتژی‌های سیاست خارجی دوگل را در موفقیت‌های نسبی آن می‌توان جست‌وجو کرد. ظهور اتحادیهٔ اروپا و مطرح شدن آن به‌منزلهٔ یک قطب در برابر آمریکا، خود نشان از این مدعا دارد. علاوه بر این، وی توانست یکتایی فرانسه در جامعهٔ بین‌المللی ماقبل جنگ جهانی دوم را دوباره

به آن بازگرداند؛ در حالی که کشوری چون بریتانیا هنوز نتوانسته است خود را به طور کامل از ساختارهای جنگ سرد رها سازد، و مستقل از امریکا عمل کند. بررسی سیاست خارجی ایدئولوژیک اوزل نشان می‌دهد که موفقیت‌های این نوع سیاست خارجی، به مراتب کم‌تر از سیاست خارجی دوگله بوده است. حمایت از عضویت جمهوری‌های قفقاز و آسیای میانه در سازمان‌های بین‌المللی‌ای چون نظیر اگو و سازمان ملل، و نیز سازمان‌های اقتصادی‌ای چون «پروژه هم‌کاری اقتصادی دریای سیاه»، به دلیل وابستگی ساختاری این کشورها به روسیه، بیش‌تر به نفع روسیه بوده است تا ترکیه. هم‌چنین، برنامه‌های فرهنگی ترکیه به دلیل حساسیت کشورهای یادشده نسبت به فرهنگ بومی خودشان، با دیده تردید نگریسته می‌شود. استفاده وسیع و همگانی الفبای سیریلینگ هنوز ادامه دارد، و الفبای لاتین نتوانسته است جای‌گزین آن شود. تورسکو تا به حال موجودیت نیافته و الفبای مشترک تا حال رغبت چندانی را برنمی‌تابد.

نتیجه‌گیری

در مجموع، شاید بتوان گفت که به سبب تحمیل رمزگان‌های فرهنگ روسی از طریق ایدئولوژی کمونیستی بر مردمان آسیای مرکزی و قفقاز، رمزگان بوزکورت چنان تحریف شده که تاویل اجتماعی آن به کل با بوزکورتی که اوزل در نظر داشت متفاوت شده است. ما در این جا دیگر با یک بوزکورت واحد سرو کار نداریم، بلکه این بوزکورت‌ها هستند که این جغرافیای قومی را تکه تکه ساخته‌اند. در این بین می‌توان به یک نتیجه دیگر نیز نائل شد، و آن این است که اسطوره‌ها نمی‌میرند و تنها ممکن است صور آن‌ها عوض شود. رمزگان‌های مضمیر در اساطیر، جاودانه‌اند و تنها به کما می‌روند؛ هرگاه شرایط اقتضا کند، به پا می‌خیزد و به بازتعریف جهان دست می‌زنند. همان‌گونه که پیش از این گفتیم، رولان بارت از این فرایند به «زایش مجدد توتم» در عصر مدرن یاد می‌کند. توتم بوزکورت به تعریف موجودیت‌ها در عصر مدرن دست می‌زند، و خدایان المپ نیز هنوز دستی در کار دارند. نه تنها در این دو مورد، بلکه در کل دنیای مدرن و به تبع آن سیاست و ذیل آن سیاست خارجی به مثابه یک امر مدرن، اسطوره‌ها هنوز حضور دارند، و با تعریف شرایط و طرق اقدام بر دنیای ما اثر می‌گذارند.

منابع

۱. احمدی، دکتر حمید (۱۳۸۳)، *تقریرات درس سیاست و حکومت در خاورمیانه*، دوره کارشناسی علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۲. استروس، کلودلوی (۱۳۷۶)، *اسطوره و معنا*، ترجمه شهرام خسروی، تهران، نشر و پژوهش فرزاد روز.
۳. فرآذین، جوانشیر (۱۳۸۱)، *پژوهشی در اسطوره دده قورقود*، تبریز، نشر دانیال.
۴. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: معمای هویت (جلد دوم)*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، طرح نو.
۵. لاندو، جیکوب (۱۳۸۶)، *پان‌ترکیسم: یک قرن در تکاپوی الحاقی گری*، ترجمه دکتر حمید احمدی، تهران، نشر نی.
۶. وارنر، رکس (۱۳۸۶)، *دانشنامه اساطیر جهان*، ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران، اسطوره.
۷. وامبری، آرمینوس (۱۳۷۲)، *زندگی و سفرهای وامبری: دنباله سیاحت درویشی دروغین*، ترجمه محمد حسین آریا، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۸. هاووزباوم، اریک جی (۱۳۸۲)، *ملت و ملی‌گرایی پس از ۱۷۸۰: برنامه، اسطوره، واقعیت*، مشهد، نشر نیکا.
9. Briesch Roger (20 January 2003), Franco-German Meeting in Celebration of the 40th Anniversary of the Elysee Treaty Welcom Address by President Paris.
10. Eliade, Mircea (2005), *Cosmos and History: The Myth Of Eternal Return*, New Jersey, Princeton University Press.
11. Gavin Francis J, *The Gold Battles Within The Cold War: American Monetary Policy and the Defens of Europe 1960-1963*, accepted for Publication in Diplomatic History access in Internet its address is forgotten.
12. Kieser, Hans-Lukas (2006), *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post Nationalist Identities*, I.B. Taurist & CO. Ltd, New York.

13. Gildea, Robert (2002), *France Since 1945*, Oxford University Press, New York.
14. Gordon, Philip. H (1993), *A Certain Idea of France: French Security Policy and The Gaulist Legacy*, Princeton University Press, New Jersey.
15. Parr, Helen (2006), *Britains Policy Towards the European Community*, Routledge, London, and New York 2006.

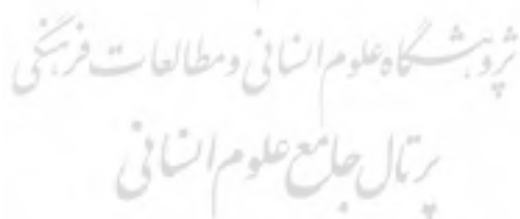
وبسایت:

16. http://en.wikipedia.org/wiki/charles_de-gaul

17. <http://en.wikipedia.org/wiki/turgut-ozal>

۱۸. ماشالله رزمی، «گرگ در اساطیر ترک»، ۱۳۸۷.

www.fa.butovaz.info/index.php?option=com-cotent&view=article&id=52:2009-02-04-21-55-31&catid

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی